

תורכיה ולוב מאתגרות את בעלות הברית של ישראל בים התיכון

השגריר לשעבר מיכאל הררי*

דצמבר 2019

גילויי הגז הטבעי בים התיכון והשלכות האביב הערבי הובילו בשנים האחרונות להתפתחויות משמעותיות בארכיטקטורה האזורית במזרח אגן הים התיכון. במרכזן, משולש היחסים ההדוק בין ישראל, יוון וקפריסין, ופורום הגז האזורי שהושק בתחילת השנה בקהיר בהשתתפות שבע חברות מהמזרח התיכון ואירופה (ובהן גם ישראל והרשות הפלסטינית), ובתמיכה אמריקנית ואירופית. תורכיה אינה משתתפת במכלול ההתחברויות האלו. בראייתה, המסגרות שנוצרות בים התיכון מיועדות לבודד אותה לאור הנסיבות באזור.

תורכיה נקטה לאחרונה מהלך-נגד מרתק. ב-27 בנובמבר היא חתמה עם ממשלתו של א-סראג' בלוב על שני הסכמים – הסכם לשיתוף פעולה צבאי והסכם לסימון הגבולות הכלכליים הימיים בין שתי המדינות. ההסכם הימי עורר עניין אזורי ובינלאומי רב, וגרר גינויים משורה של מדינות. תורכיה אינה חתומה על אמנת הים, ויש לה פרשנות שונה ביחס לסימון גבולות המים הכלכליים בין המדינות לחופי הים התיכון. היא מערערת על זכותם של קפריסין והאיים היוונים, ובהם כרתים, למים כלכליים משלהם, ועל כן טוענת שההסכם בינה לבין לוב ראוי ועומד בכללי המשפט הבינלאומי.

יוון וקפריסין מובילות את ההתנגדות הבינלאומית להסכם. יוון אף שלחה שתי אגרות לאו"ם, בהן היא דוחה על הסף את ההסכם וקוראת למזכ"ל האו"ם ולמועצת הביטחון לדון בנושא. גם האיחוד האירופי גינה את ההסכם וגיבה את שתי המדינות ההלניות החברות בו בהתנגדותן לו. ישראל, מצדה, הביעה תמיכה ברורה ופומבית בעמדתה של יוון. רוסיה בחרה להגיב בעיקר להסכם שיתוף הפעולה הצבאי, שיש בו – לפי דוברת משרד החוץ במוסקבה – "הפרה בוטה של אמברגו הנשק על לוב".

יש להזכיר, כי לוב מפוצלת למעשה לשניים: ממשלה בראשותו של א-סראג', שמוכרת הלכה למעשה על ידי הקהילה הבינלאומית ושיושבת בטריפולי, וממשלה בהנהגת הגנרל ח'פטר, שזוכה לתמיכתן של מצרים ואיחוד האמירויות הערביות (אך "מפלרטטת" עם גורמים ומדינות נוספות, כולל רוסיה) ושיושבת בטוברוק. אין תימה על כן, ששורר חשש בינלאומי מפני החרפה נוספת במאבק הפנימי בלוב, גם לנוכח מעורבותם של שחקנים חיצוניים לרוב.

תכליתו של המהלך התורכי והאתגרים שהוא מציב

שני ההסכמים בין תורכיה ללוב, ובעיקר זה הנוגע להתוויית הגבולות הימיים, נועדו לאתגר את מה שנתפס בתורכיה כמארג אנטי-תורכי המתהדק באזור בשנים האחרונות ושכולל כיום שיתוף פעולה מוחשי בתחום האנרגיה. תורכיה, כפי שהנשיא ארדואן אמר במפורש, רוצה להבהיר באמצעות ההסכמים כי היא תעמוד על זכויותיה באזור. את המסר הזה תורכיה מנסה להעביר גם באמצעות הקידוחים הימיים שהיא מבצעת במים הכלכליים של קפריסין (שכאמור, תורכיה אינה מכירה בהם). "הנמענים העיקריים" של המהלכים התורכיים האחרונים הם יוון וקפריסין (סביב הפרשנות ביחס למים הכלכליים הימיים), אך גם מצרים. מאז עלייתו של א-סיסי לשלטון, שוררת בין מצרים לתורכיה יריבות רחבת-יריעה ועמוקה. המהלך הלובי של תורכיה מעורר כעס רב בקהיר. בתגובה, מצרים צפויה לנקוט מהלכים אינטנסיביים מול הזירה הלובית, אולי אף כדי להביא לביטול ההסכמים (אלו מוגדרים, בעגה המשפטית-מדינית, כ"מזכרי הבנה", והדבר גרר שלל פרשנויות ביחס למעמדם החוקי).

* מיכאל הררי הוא עמית מדיניות במכון מיתוים, לשעבר שגריר ישראל בקפריסין (2010-2015). הוא כיהן בתפקידים בכירים במרכז למחקר מדיני ובחטיבה לתכנון מדיני במשרד החוץ. הוא מרצה בחוג למדע המדינה במכללה האקדמית עמק יזרעאל.

גם מבחינתה של ישראל מדובר בצעד מתריס, כפי שהתבטא בהצהרת ארדואן לפיה ישראל, יוון, קפריסין ומצרים לא יוכלו כעת לעשות דבר במזרח אגן הים התיכון מבלי לקבל את אישורה של תורכיה. המהלך התורכי מציב אתגר נוסף בפני התכנית להנחת צינור גז מישראל לאירופה, שעכשיו יצטרך לעבור דרך מים טריטוריאליים (כלכליים) שתורכיה טוענת שהם בשליטתה. על כן, בחרה ישראל להתייצב מיידית לצדה של יוון. אולם, חשוב להבהיר שישראל מצויה, לפחות בשלב זה, במה שניתן לכנות "המעגל השני" של הנמענים. כאמור, תהליך סימון המים הכלכליים בין תורכיה ולוב מתנגש חזיתית עם הפרשנות והעמדה היוונית-קפריסאית. הוא מאתגר באופן יצירתי, יש לומר, את הארכיטקטורה האזורית החדשה בים התיכון, שישראל נמצאת במידה רבה במרכזה ושמבודדת את אנקרה (גם אם ישראל מדגישה כי הבריתות שלה באזור אינן מכוונות נגד מדינה כלשהי). אולם, התקרית בין ספינת המחקר הישראלית וספינת תורכית, כמו גם זימונו של הממונה הישראלי באנקרה למשרד החוץ התורכי סביב ההסכם התורכי-לובי, מעלים את הזווית הישראלית מדרגה, ויאלצו את ישראל לשקול תגובה ישירה יותר אל מול אנקרה.

מכל מקום, בתקופה הקרובה אנו צפויים להיות עדים לפעילות דיפלומטית ענפה, שתכליתה להבטיח שהסכמים בין תורכיה ולוב לא יחריפו מדי את היחסים בין מדינות האזור – שממילא נמצאים תחת סכנת הסלמה – ואת המצב בשטח בלוב. מעניין במיוחד יהיה לעקוב אחרי המהלכים שתנקוטנה רוסיה (אליה הזדרז ארדואן כבר לפנות) – שנמצאת בקשר מורכב וסותר-לעיתים עם שני הצדדים בלוב, למרות שמבחינתה הזירה הסורית (בה יש לה קשר קרוב עם תורכיה) היא חשובה יותר; ומצרים – שממלאת תפקיד מרכזי ביותר בארכיטקטורה החדשה במזרח אגן הים התיכון, ושהזירה הלובית מרכזית עבורה.

מבחינתה של ישראל, ראוי לה לדבוק במערכת היחסים האזורית, שנבנתה בעמל רב בשנים האחרונות, ובהצלחה לא מבוטלת, ובתמיכה בעמדותיהן של בנות בריתה במזרח אגן הים התיכון. הארכיטקטורה הנוכחית משרתת היטב את האינטרסים הישראליים. הימנעותה של ישראל מרטוריקה ישירה בינה לבין אנקרה עומדת כעת למבחן, לנוכח המסרים התורכיים הישירים והאסרטיביים יותר. על פניו, מתבקש כעת חידוד רב יותר של העמדה הישראלית, תוך דגש על מערך הבריתות האזורי ומבלי להחריף יתר על המידה את האווירה, המורכבת ומתוחה ממילא, במזרח אגן הים התיכון.